

Отже, державна політика має бути киевоцентричною. Тоді у всіх своїх проявах, починаючи з мовної як первинної і вихідної, вона стане україноцентричною. Про це мріяли чільні представники Кирило-Мефодіївського братства. Про це мріють і свідомі сутнісного змісту етнополітики представники будь-яких народів. Що зовсім не робить їх шовіністами й націоналістами. Навпаки – етнокультурними інтернаціоналістами. Вони розуміють, що сила й мудрість людства – у єдності різноманітного, а не одності одноманітного.

Джерела та література

1. Поршнев Б.Ф. О начале человеческой истории / Поршнев Б.Ф. – М., 1974.
2. Аристотель. Политика / Аристотель. Сочинения: В 4-х т. / Общ. Ред. А.И. Доватура. – М., 1983. – Т.4.
3. Біблія. – К.: Українське біблійне товариство, 1994.
4. Сміт Е. Національна ідентичність / Сміт Е. – К., 1994.

Жадько В.А. Сутнісний зміст мовної політики держави

Анализируется осуществление языковой национальной политики в современной Украине. Предлагаются ее основные направления, исходя из историко-философского духовного наследия Э. Смита и Б. Поршнева. Обосновывается вывод, что государственная политика должна быть киевоцентричной, что приведет к ее украиноцентричности.

Ключевые слова: языковая политика, национальная идентичность, народная мифология, киевоцентризм.

Zhadko V.A. Essential content of language politics of the state

The ways of introducing national language politics in Ukraine are having been analysed. Its main directions are defined according to the historical and philosophical heritage of E. Smith and B. Porshnev. The author proves that state politics has to be Kiev-centred that will result in its Ukraine-centrism.

Key words: language politics, national identity, folk mythology, Kiev-centrism

УДК 94(=161.2=161.1)(477)

В. В. Пашков

ДВОМОВНІСТЬ ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У статті розкрито поняття двомовності. Наведено порівняльний аналіз особливостей білінгвізму у Західній Європі і проблеми формування двомовності як чинника освітньої політики в Україні.

Ключові слова: двомовність, монолінгвізм, мультилінгвізм, державна мова, рідна мова.

На початку XXI століття полімовна компетенція учнів стала однією з важливих педагогічних задач. Найчастіше ця проблема визначається як проблема мультилінгвізму (multilingualism – полілінгвізм), інколи – двомовності (білінгвізму). На сьогодні продовжує розвиватися розробка теоретичних і практичних аспектів явища двомовності, яке відносять до найбільш значимих в державній, національній і культурній освіті.

Білінгвізм у закордонних джерелах – це володіння двома мовами. У багатьох словниках поняття двомовності, багатомовності, мультилінгвізму, полілінгвізму визначаються як тотожні й означають використання декілька мов, кожна з яких вибирається в межах визначеної соціальної спільності (перш за все, держави); використання індивідуумом (групою людей) декількох мов, кожна з яких вибирається в залежності від конкретної комунікативної ситуації [1]. Двомовність як об'єкт дослідження охоплює лінгвістичний, соціологічний, педагогічний, правовий та історичний аспекти.

Історіографія проблеми має давні традиції. Ситуацію двомовності в Україні, що складалася протягом різних історичних епох, досліджували такі видатні історики, як О. Єфименко [2] та О. Прицак [3], причому часто даючи протилежні оцінки ситуації, яка склалася історично. Зі здобуттям Україною незалежності наукова дискусія навколо проблеми двомовності лише загострилася, причому мовне питання висвітлювали не лише історики, (А. Железний [4]), а й філологи (Р. Кісь [5], І. Кононов [6], Л. Масенко [7]). Проте в цій ситуації проблема все ж таки, не була остаточно вирішена. Автори у своїх дослідженнях часто спираються на застарілі, націоналістичні концепції, не враховуючи сучасні тенденції культурного розвитку в світі, досвід глобалізаційних процесів.

На цей час закінчується ера монолінгвізму в західних країнах і починається ера мультилінгвізму, а також утвердження мультикультурної освіти й виховання. Знання декількох мов стає державною політикою в галузі освіти багатьох країн (Франція, Голландія, Швейцарія, Бельгія, Швеція, Фінляндія та інші). Тільки США дотримуються монолінгвальної освітньої політики: основою вимоги є знання державної (англійської) мови. У 1997 році Радою Європи було прийнято документ «Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of reference» («Сучасні мови: вивчення, навчання, оцінка. Загальноєвропейська компетенція»), спрямований на усунення мовних бар'єрів. Цим документом визначалися цілі, завдання й зміст навчання іноземним мовам, характеризувалися підсумкові рівні володіння іноземною мовою.

Одночасно з процесами інтеграції в країнах ЄС приймаються документи («Європейська хартія регіональних мов і національних меншин», 1992 р.; «Концепція про захист національних меншин», 1994 р.), які регламентують збереження історично існуючих у Європі меншин і підтримка їх мов. Такі міри покликані вберегти нації від асиміляції, сприяти міжкультурному спілкуванню. Схема вивчення мов така: кожен учень європейської школи повинен володіти трьома мовами – рідною, однією із трьох робочих мов Союзу (англійською, німецькою, французькою) і ще будь-якою мовою однієї з країн ЄС. При цьому, третю мову починають вивчати з другого року навчання. Досвід європейських шкіл можна взяти за взірцем двомовних шкіл.

Формування двомовності на сучасному етапі здійснюється в умовах бурхливого суспільного й науково-технічного прогресу, котрий значною мірою визначає як сучасний стан мов, так і їх рух у майбутнє. Насамперед, мови виступають як засіб і стимул соціального й науково-технічного прогресу. У цьому знаходиться своє відображення діалектичний характер взаємозв'язку мови й суспільства.

Мовний аспект формування особистості за кордоном також пов'язаний з проблемами білінгвізму.

Сучасна постановка проблем толерантності – формування толерантної свідомості, мислення, культури в умовах Західної Європи – часто пов'язується з ідеями полілінгвізму.

Ідея полілінгвізму, або (за Я. Каменським) «поліглоїї», має багатовікову історію. Багатомовність була популярною ще в епоху Просвітництва. Автор «Великої дидактики» приділяє особливу увагу вивченню мов. За його лінгвістичною концепцією грамотній людині варто знати декілька мов, а саме рідну мову «для приватного життя», мову (чи мови) сусідніх народів «для відносин» з ними, латинську для «читання книг наукового змісту» й додаткові: «для філософів і лікарів – грецька й арабська мови, для богословів – грецька і єврейська». Особливу увагу приділялося рідній мові й латинській, які треба «вивчати з однаковою старанністю» [8].

Очевидно, що залучення людини до вивчення нової мови може здійснюватися в різних умовах. Ідеальними можна вважати такі умови, коли вдало поєднуються всі необхідні для успішного оволодіння другою мовою компоненти: стимули для використання мови як засобу спілкування, здатності людини до оволодіння іномовною мовленнєвою діяльністю, безпосередній доступ до мови й культури іншого народу.

Щодо України, то доцільно говорити, перш за все, про умови розвитку природної двомовності (українська й російська мови). З приводу іноземної мови, то в умовах навчання в середній загальноосвітній школі можемо акцентувати на розвитку штучного білінгвізму.

Процес розвитку природної двомовності в Україні ускладнений і деформований ідеологічним і політичним факторами. Домінантою, яка на сьогодні виступає як абсолютна цінність, є ідея української державності, її становлення, боротьба за її розвиток, її обстоювання, втрати й набутки. При цьому критеріями державної стабільності України й українського народу є:

- набута на початку 90-х років незалежність і самостійність;
- територіальна цілісність;
- державоутворюючий етнос (українці);
- державна мова (українська).

Після прийняття в 1996 році нової Конституції в статусі мов, якими розмовляє населення України, відбуваються кардинальні зміни.

Державною в Україні визнано лише одну мову – українську. При цьому «державна забезпечує всесторонній розвиток і функціонування української мови у всіх сферах громадського життя на всій території України». Частина 3 статті 10 Конституції України гарантує російській мові «вільний розвиток, використання й захист», а частина 4 тієї ж статті передбачає, що «державна сприяє вивченню мов міжнародного спілкування» [9]. Варто наголосити, що на території України з шести робочих мов ООН широко використовується й практично доступна тільки одна – російська. Таким чином, відповідно до Конституції по відношенню до використання мов не має ніяких обмежень. Конкретні питання використання мов в Україні, згідно з тією ж статтею Конституції, «визначаються законом». І хоча це «Закон про мови в Українській РСР» ще 1989 року. З моменту прийняття він, практично, не змінювався, офіційно закон діє. Але ще на початку 90-х років його зміст певним чином трансформували так звані підзаконними актами.

У 1991 році на основі «Закону про мови» було розроблено відповідну постанову Ради міністрів УРСР «Про недержавну програму розвитку української мови й інших національних мов на період до 2000 року». Комплексний план Міністерства народної освіти УРСР, прийнятий на виконання урядової постанови, в деякій мірі видозмінив положення про те, хто визначає мову навчання в школах. «Відповідно до національного складу й потреб населення завершити формування мережі загальноосвітніх шкіл, дошкільних і позашкільних закладів». Тобто ще враховувалися запити й думки населення країни про те, які школи повинні функціонувати. Але, на відміну від тексту «Закону про мови», вже з'явився пункт, який не залежав від думки батьків, – національний склад населення.

У 1992 році Міністерство освіти України продовжило «коректувати» «Закон про мови». Було видано наказ, відповідно до якого вимагалось створити «таку мережу перших класів, яка б найбільш повніше відповідала національному складу населення кожного регіону й запитам Української держави».

Так за декілька років українські батьки були вилучені з процесу визначення мови навчання своїх дітей у школах, хоча сам закон, який давав їм на це право, не змінювався. За словосполученням у наказі «запити Української держави» як визначаючого фактора вибору мови навчання в школах уже проглядається домінуюча роль національної держави державоутворюючого етносу (в даному випадку українців).

Результатом такого бюрократичного трактування «Закону про мови» стало різке скорочення кількості шкіл з російською мовою навчання адміністративно-директивним шляхом, без врахування думки батьків і без належної підготовки педагогічного колективу.

Типовим й показовим прикладом для південно-східного регіону України може бути динаміка переходу навчальних закладів Запорізької області на українську мову навчання. В області 621 школа, з них українською мовою навчання в 2008-09 рр. було 405 (65%) шкіл. У процесі переходу на державну мову навчання припадає 115 (19%) шкіл, двомовних – 13 (2%), російськомовних – 88 (14%) шкіл [10]. Навіть відносно до показників перепису населення 2001 року (34% складають росіяни) очевидним є порушення пропорції українських і російських шкіл і за етнічним складом.

Так, всупереч Конституції й законам України, державними органами штучно створюється ситуація, коли ігнорування положень, які гарантують права російської мови, є свідченням «патріотизму». Але в Україні протягом століть утвердилася й сформувалася природна двомовність, коли українець і росіянин, спілкуючись кожен своєю мовою, вільно розуміють один одного без перекладача.

Зміст положень самого Закону не вимагає ні поспішного закриття шкіл з російською мовою навчання, ні переходу на українську мову у всіх сферах життя суспільства. Зокрема, в «Законі про мову» сказано:

- мовами міжнародного спілкування є українська, російська й інші мови (стаття 4);
- громадяни України мають право звертатися в державні органи, заклади й організації «російською мовою або мовою, прийнятною для сторін», ніхто не має права відмовитися приймати заяву громадянина, написану російською, а сам громадянин має право вимагати від державного органу видати йому відповідь «в перекладі російською мовою» (стаття 85);
- посадові особи державних органів повинні володіти українською й російською мовами (стаття 6);
- акти вищих органів державної влади й управління України повинні публікуватися українською й російською мовами (стаття 13);
- технічна й проектна документація в Україні випускається українською й російською мовами (стаття 13);
- поштово-телеграфна кореспонденція для пересилки в межах України, як від громадян, так і від державних органів, приймаються українською й російською мовами (стаття 34) [11].

За роки незалежності (1991-2008) в Україні склалася своєрідна мовна ситуація, яку інколи називають парадоксальною: відповідно до Конституції й законодавства мова одна – українська, а реально функціонує дві, з перевагою в окремих сферах російської. «При тому, що 62% респондентів стабільно називають своєю рідною мовою українську, лише 55-57% користуються своєю рідною мовою постійно, інші ж відповідають, що використовують російську й українську в залежності від обставин. Для тих, хто вважає своєю рідною мовою російську, це відхилення в сторону постійного використання української (яка не є рідною) мовою, що становить не більше 1-2%. Таким чином, структура мовного простору в Україні виглядає, при найм'якших оцінках, як паритетна, а в дійсності як значно зміщена в сторону більш активного використання російської мови», – узагальнює соціолог Л.Д. Бевзенко [12].

Дійсно, всі громадяни України, хто на активному рівні, хто на пасивному, – двомовні, розуміють один одного. Більшість населення така мовна реальність влаштовує й у ній підґрунтя для конфліктів вона не вбачає. Мирне співіснування двох споріднених мов, які розвиваються, унікальне.

Здавалося б, варто б розробити державну програму стратегічного значення, а не захочувати сповзання до мовної війни, деякі тенденції якої вже проявилися у вигляді протестів проти адміністративних заборон і розпоряджень: дублювання в кінематографі й на телебаченні, в рекламі, в книговидавничтві тощо. А це дає підставу характеризувати сучасний стан білінгвізму в Україні як інспіровано-конфліктний.

Штучне обмеження функціонування мови, якою володіє майже весь народ, гальмує розвиток країни, збіднює спілкування між людьми, знижує роль слова. В інтересах суспільства й держави не декларувати, а дійсно сприяти розвитку всіх мов. Тому в наших умовах доречно використовувати досвід передових демократичних держав, які у власних законах відобразили побажання своїх громадян, а не ідеологічні догми.

Джерела та література

1. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. Изд. 2-е испр. и доп. – М., 1976; Словник іншомовних слів / Улад Л. та ін. – К., 2000.
2. Ефименко А.И. История Украины и ее народа. – К., 1992.
3. Прицак О. Происхождение Руси [отрывок] // Хроника 2000. – 1992. – №1.
4. Железный А. Происхождение русско-украинского двуязычия в Украине. – К., 1998.
5. Кись Р. Мова, думка і культурна реальність. – Львів, 2002.
6. Кононов І. Етнос. – Луганськ, 2000.
7. Масенко Л. Мова і політика. – К., 1999.
8. Коменский Я.А. Великая дидактика. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – М., 1981.
9. Конституція України. Офіційне видання. – К., 2006.
10. Освіта Запорізької області у 2008-2009 навчальному році – Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2009.
11. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки. Про мови в Українській РСР // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1989. – №45.
12. Бевзенко Л.Д. Языковая ситуация в Украине // Диалог украинской и русской культур в Украине. Материалы IV Международной научно-практической конференции (9-10 декабря 1999 года, г. Киев). – К., 2000.

Пашков В. В. Двужычье как фактор национальной образовательной политики в Украине

В статье раскрыто понятие двуязычия. Дан сравнительный анализ особенностей билингвизма в Западной Европе и проблемы формирования двуязычия как фактора образовательной политики в Украине.

Ключевые слова: двуязычие, монолингвизм, мультилингвизм, государственный язык, родная речь.

Pashkov V. V. Bilingualism as a factor of the national educational policy in Ukraine

The concept of the bilingualism is expressed in this article. The comparative analysis of the bilingualism peculiarities in the Western Europe and the problem of the bilingualism formation as a factor of the educational policy to Ukraine is given.

Key words: bilingualism, monolingualism, state language, native language.

УДК 94(477)

Ф. Г. Турченко

«ОБЩАЯ ИСТОРИЯ»: НАУКА ЧИ ПОЛІТИКА?

У статті розглядається ідея узгодження змісту українських і російських підручників з історії для середньої школи. Вивчається концептуальний і змістовний бік сучасного підручникотворення з історії Росії в Російській Федерації, а також оцінка російськими експертами сучасних підручників з історії України. Автор демонструє глибокі суперечності у поглядах українських і російських авторів на фундаментальні питання минулого. Співвідносяться наукові та політичні аспекти підручникотворення.

Ключові слова: підручникотворення, історична наука, освіта, «спільна історія».

Контекст

В останні роки президентства Л.Д. Кучми в Україні розгорнулися дискусії про доцільність «узгодження» українських і російських підручників з історії для загальноосвітньої школи. Підставою була оголошена «спільна історія» України і Росії. Таким терміном російські експерти характеризують період перебування України та інших пострадянських країн у складі Московського царства – Російської імперії – Радянського Союзу. Тоді ідея «узгодження» не одержала підтримки професійних істориків України і вчительського загалу, а у політиків – прихильників «узгодження» не вистачило владних та й інтелектуальних ресурсів для реалізації цього проекту. Після обрання Президентом України В.А. Ющенка про цю ідею забули, хоча з боку певних політичних сил постійно звучали заклики «не переписувати історію», «виправити» підручники. Після останніх президентських виборів ідея «виправлення», «узгодження» і навіть «спільного підручника» відродилася. У неї з'явилися могутні прихильники по обидва боки українсько-російського кордону, у тому числі в українських владних кабінетах. Вже зроблені перші кроки. У квітні 2010 р. на першому з моменту утворення СНД з'їзді вчителів і освітянських чиновників колишніх союзних республік, який відбувся у столиці Казахстану м. Астані, заступник міністра освіти Білорусії Казимир Фаріно запропонував створити єдині для усіх країн співдружності підручники з історії. Мова йшла лише про один з багатьох предметів, які вивчаються в школі – історію. Звідси можна зробити висновок, що вивченню цього предмета приділяється особливе, по-суті політичне значення.

Не в усіх делегатів з цього приводу була чітка позиція. Представників від України очолював начальник управління освіти Донецької облдержадміністрації Юрій Соловійов. Схоже, він не був готовий висловитися з приводу єдиного підручника і обмежився загальною фразою: *«Это тяжелый, в том числе политический вопрос. У нас общие корни, общая тенденция развития, и когда политические вопросы вмешиваются в вопросы образования, вопросы истории, это не отвечает интересам людей, простого человека и ребенка»* [1]. Зате досить чітко вимальовувалася точка зору російських делегатів, які приїхали до столиці Казахстану не з «пустими руками». В РФ, де з історії для кожного класу є по декілька підручників, останні п'ять років на найвищих рівнях стало обговорюватися питання про необхідність уніфікації їх змісту і навіть створення єдиного, обов'язкового для всіх учнів/вчителів тексту.

Поштовхом для цього стала досить представницька Всеросійська конференція викладачів гуманітарних і суспільних наук у червні 2007 р. З делегатами конференції тодішній Президент РФ Володимир Путін мав спеціальну зустріч у своїй замській резиденції в Ново-Огарьово. Мова зайшла про підручники з історії. *«...Многие учебники, – зазначив В. Путин, – пишут люди, которые работают на иностранные гранты. Так они исполняют польку-бабочку, которую указывают те, кто платят... В обществе каша и в головах преподавателей – каша», «нет пособий, которые глубоко и объективно отражали бы события новейшей истории нашего общества»* [2; 3; 4]. Путін попередив російські видавництва про відповідальність за якісне (у тому числі щодо змісту) виготовлення підручників. Ця критика мала продовження і конкретні наслідки: «ліберальні» підручники, написані в 90-ті рр., фактично виявилися небажаними. Їх місце мали зайняти книги, написані з позиції «державної ідеології». З'явилася група авторів, які заповзятливо взялися виконувати нове «соціальне замовлення».

Наступник Володимира Путіна Президент Дмитро Медведєв продовжив справу свого попередника. У травні 2009 р. він підписав указ про створення Комісії з протидії спробам фальсифікації історії на шкоду інтересам Росії. Членами цієї комісії, яку очолив керівник президентської адміністрації Сергій Нарішкін, а